

NIET WETEN WAT MEN NIET WEET

Openbare les, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van lector in de strafrechtswetenschappen aan de Nederlandse Economische Hogeschool, Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen, te Rotterdam, op 30 november 1972, door C. Gutter. (Verkrijgbaar bij Vakgroep Strafrecht E.U.R. Burgemeester Oudlaan 50 Rotterdam.)

Zeer gewaardeerde toehoorders,

Men moet weten wat men weet, maar men moet ook weten wat men niet weet.

Verjaal (1970), p.5

In de vorig jaar verschenen vijfde druk van een voor juridische studenten bestemd boek over het Nederlandse strafrecht (D. Hazewinkel-Suringa, "Inleiding. tot de studie van het Nederlandse strafrecht", bewerkt door Mr. J. Rimmeling, Groningen, 1971) wordt de lezer op pag. 9 door de schrijver - of liever: de bewerker - geconfronteerd met de volgende uitspraak: "*Het wezen* van de straf, het ernstige leed dat de overtreder wordt aangedaan van overheidswege om zijn ongehoorzaamheid, werpt... vele vragen op." Onder die vragen is dan, naar de bewerker enkele regels verder mededeelt, o.a. deze: "Waarom pijnigt de staat zijn onderdanen?"

Het zou sommigen onder u waarschijnlijk volstrekt niet, anderen daarentegen ten zeerste verbazen, als ik me nu zou begeven in een beschouwing over de vraag, of "het wezen van de straf" door de bewerker wel juist is weergegeven, en of ik me daar achter kan stellen; een beschouwing waarin ik bijvoorbeeld de vraag aan de orde zou stellen of de bewerker wellicht afwijkt van de opvatting over "het wezen van de straf", zoals die te vinden is bij tal van mensen die in de kontekst van een dergelijke beschouwing niet onpassend zouden worden aangeduid als "gezaghebbende auteurs", zoals bijvoorbeeld Modderman (1871, p. 27), Van Bemmelen (1971, p. 19) en anderen - afwijkt bijvoorbeeld in die zin, dat bij hem niet, zoals bij die anderen wel, opzettelijkheid van de leedtoevoeging tot het wezen van de straf behoort; waarna ik dan in alle bescheidenheid het vermoeden naar voren zou kunnen brengen, dat de bewerker wellicht het woord "opzettelijk" opzettelijk uit zijn definitie heeft weggelaten, aangezien hij mogelijkerwijze van mening is dat in de uitdrukking "leed... dat wordt aangedaan" opzet reeds besloten ligt, zodat hij uit overwegingen van taaleconomie - waar trouwens ook de wetgever zich bij het opstellen van delictomschrijvingen wel door placht en pleegt te laten leiden - een nadere explicitering van "opzet" achterwege kon laten...

Maar laat ik U geruststellen, al zal ik daarmee sommigen onder U wellicht teleurstellen: ik zal me niet in dergelijke beschouwingen begeven. Wel wil ik graag enkele opmerkingen maken over het verschijnsel zelf, dat tot op heden schrijvers en sprekers in bepaalde posities, mede in de kontekst van wat wetenschapsbeoefening pretendeert te zijn, uitspraken doen die kennelijk bedoeld zijn als een inhoudelijk antwoord op de vraag, wat 'het wezen van de straf' is. Ze gaan er daarbij, neem ik aan, van uit dat hun om zo'n uitspraak gevraagd wordt.

Een bepaalde soort definitie en een bepaalde opvatting over kennis.

Nu ligt naar mijn mening in de vraag, wat het wezen van de straf is, onmiskenbaar de vraag besloten naar een definitie in de zin van de Aristotelische metaphysica. Met een definitie in Aristotelische zin bedoel ik een formule waarin het wezen van iets wordt uitgedrukt (Aristoteles 1030a13), een weergave in woorden van wat een ding is (Aristoteles, 93b29 e.v.) oftewel van kennis van dat ding; tussen het ding en de (ware) kennis ervan valt immers, althans volgens sommige uitlatingen van Aristoteles, in de eenwording van die beide niet meer te onderscheiden (Aristoteles 430b28 e.v.).

Met behulp van zulke definities kunnen, zo stelt Aristoteles, sommige premissen worden gevormd voor syllogistische redeneringen (zie bijv. Aristoteles 90b24 e.v.), en v.z.v. de premissen aan zulke definities zijn ontleend, kan men er, zo meent hij, zeker van zijn dat ook de conclusies waar zijn.

Dergelijke definities vormen in zekere zin het uitgangspunt van elke wetenschapsbeoefening in Aristotelische zin; zij verlenen aan de uitspraken die de wetenschapsbeoefenaar op basis van syllogistische redeneringen doet, zekerheid - en zekerheid, onbetwifelbare waarheid is het, wat wetenschappelijke uitspraken volgens Aristoteles onderscheidt van onwetenschappelijke. In dit onderscheid tussen onweerlegbaar weten en feilbaar menen (zie bijv. Aristoteles. 1039b32 e.v.) betoont hij zich een trouw navolger van zijn leermeester Plato (zie bijv. Plato, 476). Al is er in sommige van Aristoteles' opvattingen meer ruimte voor de mogelijkheid om aan de hand van (zintuigelijke) ervaringsgegevens tot kennis te komen dan in die van Plato, zeker in die van de oudere Plato, toch geldt voor de eerste zo goed als voor de laatste dat hij, bij de beantwoording van de vraag hoe iemand tot geldige uitspraken over de dingen kan komen, de doorslag laat geven door een onfeilbaar inwendig vermogen om het 'wezen' van iets te vatten. (Over dit door Aristoteles aangenomen vermogen zie ook Aristoteles, 100b5 e.v. Over verschillen en overeenkomsten tussen Plato en Aristoteles op het besproken punt zie Dijksterhuis, p. 247, en Popper, 1966, p. 6 v.).

Een meer uitgebreide behandeling van het probleem van definities valt buiten het kader van mijn huidige betoog; m.b.t. de rol die definities op het terrein op het terrein van empirische wetenschappen dienen te spelen, en de onbruikbaarheid, in verband daarmee, van essentialistische definities zoals Aristoteles die op het oog had. moge ik verwijzen naar Popper, 1966, p. 9 v. en Popper 1969. p. 18 v.

Waar ik binnen het kader van dit betoog Uw aandacht voor wil vragen is het volgende. Zoals gezegd geeft, zowel in de opvatting van Plato als in die van Aristoteles, een onfeilbaar vermogen om het wezen van de dingen te vatten uiteindelijk de doorslag bij de beantwoording van de vraag, hoe het met de dingen zit, dus (o.a.) bij de vraag naar de waarheid of onwaarheid van alethische uitspraken (van Haersolte, 1968, p. 255 v.). Nu doen zich bij een dergelijke opvatting van kennis bepaalde complicaties voor, zodra het tussen verschillende mensen tot een gesprek komt over de vraag, hoe het met de dingen zit. Met 'de dingen' bedoel ik hier: alles waarvan mensen menen kennis te kunnen hebben.

De voorwaarden voor een gesprek bij een bepaalde opvatting over kennis

Als A en B beiden menen, dat alle of bepaalde dingen vatbaar zijn voor zeker weten, terwijl elk voor zich bovendien weet, dat hij die dingen zeker weet, dan dreigt elk gesprek tussen hen *over die dingen* al vast te lopen als het nog maar nauwelijks aan de gang is - namelijk zodra het aan A, die zeker weet dat het met die dingen *zus* gesteld is, duidelijk wordt dat B schijnt te menen dat het er niet *zus*, maar *zo* mee gesteld is, en B tot een gelijksoortige ontdekking komt m.b.t. A. De uitlatingen van de gesprekspartners zullen zich dan al gauw richten op de beantwoording van de vraag hoe A, resp. B, er bij komt te menen dat het er met die dingen *zus*, resp. *zo* voorstaat, terwijl het er toch zonder enige twijfel *zo*, resp. *zus* mee gesteld is: een vraag die, als beiden vasthouden aan hun zeker weten, zich in beginsel niet leent voor een beantwoording die voor beiden aanvaardbaar is.

De bespreking van deze vraag kan dan ook licht min of meer ernstige frustraties voor één of beide gespreksgenoten ten gevolge hebben. waarbij een tijdelijke regressie naar een meer primitief middel tot oplossing van conflicten dan middels praten ertoe kan leiden dat men met elkaar als kleine jongens op de vuist gaat (cf. Barker c.s. 1965 p. 77 v.). Van datgene waar het aanvankelijk wellicht beiden om begonnen was. n.l. een gesprek *over de dingen* komt niets terecht. Zo'n gesprek kan, zolang men vasthoudt aan de opvatting dat mensen dingen zeker kunnen weten, vermoedelijk alleen doorgaan als de aspirant-deelnemers aan het gesprek bereid zijn om die opvatting - op z'n minst voor de duur van het gesprek - te beperken in die zin. dat niet *alle* maar *alleen* sommige mensen dingen zeker kunnen weten, en als ze het er verder over eens worden, dat er onder de deelnemers aan het gesprek óf niemand, óf ten hoogste één persoon aanwezig mag of dient te zijn uit de kring van hen die dingen zeker kunnen weten.

Een nog verdere beperking van de opvatting dat mensen dingen zeker kunnen weten kan inhouden, dat één persoon niet alle kennis kan hebben van *alle* dingen die mensen zeker kunnen weten, maar dat hij op z'n hoogst *sommige* van die dingen zeker kan weten. Zijn de aspirant-deelnemers aan een gesprek het ook over deze beperking eens, dan kunnen de kansen op conflicten nog verder verkleind, en daarmee de kansen op een ongestoord verloop van het gesprek nog verder vergroot worden.

Daartoe is dan nodig, dat de aspirant-deelnemers aan het gesprek het eens worden over de volgende punten: in de eerste plaats dat er alleen sommige dingen besproken mogen worden, en dat dan ook alleen m.b.t. die dingen de vraag aan de orde mag komen, hoe het er mee gesteld is; en in de tweede plaats, dat er onder de deelnemers aan het gesprek óf niemand, óf ten hoogste één persoon aanwezig mag of dient te zijn die de dingen die in het gesprek aan de orde moge komen, zeker kan weten, of die althans sommige van die dingen zeker kan weten. In dit laatste geval is er nog overeenstemming nodig over de vraag: welke van die; dingen? Is aan deze voorwaarden voldaan, dan wordt er zelfs een ongestoord gesprek mogelijk tussen mensen die menen dat ze (sommige) dingen zeker weten.

Mogelijk, zei ik. Het samenstel van uitdrukkelijk of stilzwijgend gemaakte afspraken dat ik zo-even heb genoemd vormt - bij de bedoelde opvatting over kennis - vermoedelijk een *noodzakelijke* voorwaarde voor het doorgaan van gesprekken over de dingen. Een noodzakelijke; maar zeker geen *voldoende* voorwaarde (Over noodzakelijke en voldoende voorwaarden zie bijv. Copi 1961 p. 355 v.).

Laten we aannemen, dat een aantal mensen die door hun positie in ruimte en tijd als mogelijke gesprekspartners van elkaar kunnen worden beschouwd, de afspraken die ik zo-even als mogelijk heb omschreven, uitdrukkelijk of stilzwijgend *hebben* gemaakt - of, zo U wilt: dat ze het op de één of andere manier, alsof het afgesproken werk was, op de betrokken punten met elkaar eens zijn geworden; of, als U dat nog liever wilt: dat elk van hen de indruk heeft dat de anderen het op die punten met elkaar eens zijn, terwijl verder niemand van hen ertoe komt, op die punten een andere opvatting kenbaar te maken.

Willen nu gesprekken over de dingen op basis van die "afspraken" een routinezaak kunnen worden, dan dient er eerst nog een oplossing gevonden te worden voor tal van andere problemen, waarvan ik alleen maar dit ene noem: hoe dient m.b.t. iemand - willekeurig wie - die tot de mogelijke gespreksgenoten behoort, en m.b.t. een bepaald ding - willekeurig welk - dat tot de mogelijke onderwerpen van gesprek behoort, te worden vastgesteld, of *die persoon* behoort tot de kring van hen die dingen zeker kunnen weten en, zo ja, of hij behoort tot de kring van hen die over onbetwifelbare kennis beschikken juist met betrekking tot dat ding?

De structuur van het op kennisvermeerdering gerichte gesprek bij een bepaalde opvatting over kennis

Nu *kan* binnen het kader van een gesprek de vraag, hoe het met bepaalde dingen zit, een betrekkelijk ondergeschikte rol spelen. In dat geval hoeven er geen onoverkomelijke moeilijkheden te rijzen als de "afspraken" die ik zo-even bedoelde, niet allemaal gemaakt en de verdere problemen waar ik op zinspeelde, niet allemaal opgelost zijn.

Maar de zaak ligt anders als het bijv. gaat om een gesprek waarin sommige (aspirant-) gespreksgenoten de vraag aan de orde gesteld willen zien, hoe het in het algemeen met bepaalde dingen zit. In zo'n geval zullen de betrokkenen het voor het begin van het gesprek vermoedelijk wèl zoveel mogelijk over de punten die ik genoemd heb eens, en zullen ook de overige problemen die ik bedoelde zoveel mogelijk opgelost dienen te zijn, willen de betrokkenen zich met een gerust hart in het gesprek kunnen wagen.

Dit geldt met een grotere mate van waarschijnlijkheid, als het niet om een incidenteel gesprek gaat, maar om gesprekken in een reeks, waarbij het telkens de bedoeling van althans sommige van de gespreksgenoten is, dat de gesprekspartners elkaar in een volgend gesprek weer zullen ontmoeten.

Een dergelijke gespreksvorm kwam vanaf de 12e eeuw in West-Europa tot ontwikkeling als een middel tot bevrediging van o.a. de behoefte van vooral jongere mensen aan kennis. Die ontwikkeling - ik heb het over de West-Europese wetenschapsbeoefening in haar kinderschoenen - voltrok zich voor een belangrijk deel binnen het kader van instellingen waarvan de voornaamste taak tot dan toe de vorming van geestelijken was geweest ten behoeve van de Rooms-Katholieke Kerk, namelijk de universiteiten (Kunst 1969a. p. 17).

In die tijd werd in die streken, en zeker in de buurt van die instellingen, het gedrag van aspirant-deelnemers aan besprekingen over de vraag, hoe het in het algemeen met de dingen gesteld is, onmiskenbaar mede bepaald door de opvatting, dat mensen dingen zeker kunnen weten; ik kom daar nog op terug.

Als de vermoedens juist zijn die ik heb geformuleerd over de voorwaarden waaraan bij een dergelijke opvatting over kennis voldaan moet zijn, willen dergelijke gesprekken door kunnen gaan, dan moet er dus - desnoods alleen in de zwakke vorm die ik zo-even noemde - 'overeenstemming' aanwezig zijn geweest over alle of sommige punten die ik genoemd heb. (Die gespreksreeksen *zijn* immers tot stand gekomen, en sommige ervan duren tot op vandaag voort.)

De aanwezigheid van een docent bij die gesprekken betekende dan - als die overeenstemming er inderdaad was - zeer waarschijnlijk de aanwezigheid van iemand die - naar een onder de aanwezigen algemene opvatting, of in elk geval volgens een opvatting waar geen van de aanwezigen, dus ook hijzelf niet, openlijk tegen protesteerde - *als enige* onder de aanwezigen de dingen waar het gesprek over ging, of althans sommige van die dingen, zeker kon weten, en dus uitspraken kon doen waarin een onbetwifelbare kennis aangaande die dingen verwoord werd. Maar dan lag het ook voor de hand dat hij in de loop van het gesprek met dergelijke uitspraken voor de dag kwam; op z'n minst sommigen onder de overige aanwezigen hadden met hun aanwezigheid immers waarschijnlijk de bedoeling, kennis van die dingen op te doen; ze zaten er niet, of tenminste niet in de eerste plaats, om elkaars mooie haren te bewonderen.

Als dit zo is, dan wordt het waarschijnlijk dat in deze begintijd van de West-Europese wetenschapsbeoefening het op vermeerdering van kennis gerichte gesprek, op z'n minst wat de kennis van sommige dingen betreft, gebaseerd was op een bepaalde ordening, namelijk op een verdeling van het totaal van de posities die aan de gespreksgenoten ter beschikking stonden in twee soorten, die ik zal aanduiden als enerzijds een a-positie en anderzijds een b-positie (Over posities zie Gross c.s. 1965 p. 48 e.v.).

De a-positie werd daardoor gekenmerkt dat zij binnen het kader van een bepaald gesprek door ten hoogste één persoon kon worden bezet, alsook daardoor, dat aan elke bezetter ervan de eis werd gesteld, dat hij de indruk wekte, als enige onder de aanwezigen over onbetwifelbare kennis te beschikken over althans sommige van de dingen die onderwerp van het gesprek uitmaakten, of dat hij op z'n minst, als hij merkte dat sommigen onder de overige aanwezigen die indruk van hem hadden, er niet naar streefde om die indruk weg te nemen, terwijl verder van hem werd geëist dat hij te eniger tijd in de loop van het gesprek, met een uitdrukkelijk of stilzwijgend beroep op zijn onfeilbaar kenvermogen, vertelde, hoe het met die dingen zat, wat er het wezen van was.

De b-positie daarentegen werd daardoor gekenmerkt, dat zij in het kader van het gesprek door meer dan één persoon kon worden bezet, alsook daardoor, dat aan elke bezetter ervan de eis werd gesteld dat hij m.b.t. die dingen waarvan de indruk bestond dat de bezetter van de a-positie met zekerheid kon weten, hoe het ermee zat, er zich van onthield te vertellen hoe het met die dingen gesteld was, wat het wezen van die dingen was, behoudens wellicht vragenderwijs of in antwoord op een vraag, door de bezetter van de a-positie gesteld om na te gaan, hoe het met de kennis van deze bezetter van de b-positie gesteld was.

Nu levert een dergelijke structuur van het gesprek, gericht op vermeerdering van kennis van de dingen, bijzonder grote risico's op voor de verwezenlijking van het doel van dat gesprek. Want wat

voor uitspraken zijn het, die door de bezetter van zo'n a-positie over de dingen gedaan worden, krachtens de stilzwijgende afspraak, dat die uitspraken van onbetwifelbare kennis zouden doen blijken?

Of het zijn zuiver analytische uitspraken, óf niet. In het eerste geval *kunnen* ze zeker waar zijn, maar houden ze niets in omtrent de ervaringswereld. In het tweede geval *kunnen* ze iets inhouden omtrent de ervaringswereld, maar v.z.v. ze dat doen, kan men er nooit uitsluitend op grond van ervaringsgegevens zeker van zijn, dat ze waar zijn. Wat dat betreft verschillen Plato en Aristoteles enerzijds, en Karl Popper anderzijds - figuren dus wier opvattingen overigens in tal van opzichten sterk uiteenlopen - niet met elkaar van mening.

Doet nu iemand zo'n uitspraak, die op het eerste gezicht informatie over dingen in de ervaringswereld lijkt in te houden, met de mededeling dat hij er zeker van is dat ze waar is, dus dat hij onder geen omstandigheid bereid is, vrijwillig de onwaarheid ervan te erkennen, dan verwijst hij die uitspraak daarmee naar het rijk der metafysica: naar het rijk van de uitspraken die zich principieel aan toetsing op hun juistheid of onjuistheid - en aan eventuele correctie - aan de hand van ervaringsgegevens onttrekken.

In een tijd waarin dergelijke metafysische uitspraken aan de mensen werden gesleten als waarheden van de bovenste plank, en waarin verder de leegheid van analytische en van deontische uitspraken - zeker van algemene deontische uitspraken - niet duidelijk werd onderkend, moest een gesprek, v.z.v. het was gericht op een vermeerdering van systematische kennis van dingen in de ervaringswereld, alleen al vanwege zijn structuur mislukken: wat konden de bezetters van de a-posities, aan wie onmenselijke eisen werden gesteld, anders doen dan hun leergierige toehoorders, in plaats van de gevraagde citroenen van kennis, knollen van uitspraken te verkopen die zoveel mogelijk geïmmuniseerd waren tegen aantasting door de ervaringsworm? Wat lag meer voor de hand, met de knollentuin van de Kerk zo dicht in de buurt?

Men moest - als men gerekend werd tot de kring van hen die dingen zeker kunnen weten - wel tot de groten behoren, men moest wel Albertus Magnus heten, wilde men zijn vrees voor die worm tot op zekere hoogte kunnen overwinnen (cf. Pieper, p. 103 e.v., en Dijksterhuis 1950 p. 146 e.v.). En wat een steun betekende het verder voor de arme bezetter van zo'n a-positie als hij kon beschikken over een boek met op z'n minst sommige van de uitwendige kenmerken van Gods Woord, waaraan hij zijn uitspraken kon ontlenen telkens als hij het gevoel had dat zijn onfeilbaar kenvermogen hem in de steek liet!

De ontwikkeling van een bepaalde wetenschap in een bepaalde periode

In die tijd - de latere Middeleeuwen - en in dat klimaat ontwikkelde zich in West-Europa datgene wat sommigen destijds gingen aanduiden als de "scientia legalis" (Ullmann, p. 17) en wat sommigen tegenwoordig de "rechtswetenschap" noemen.

De Italiaanse Glossatoren (plm. 1100-1300) hadden het Corpus Iuris - een overigens pas later gebruikelijk geworden term (v. Kunst, 1969b, p. 54) - uit het stof der eeuwen opgedoken en waren ermee aan slag gegaan om zodoende de opkomende juristenstand - om met Kunst te spreken - een pendant te verschaffen van wat de Heilige Schrift betekende voor de theologen, een boek waarin "een oplossing voor iedere rechtsvraag" gevonden zou kunnen worden (Kunst, 1969b, p. 54).

En nadat zij dat geschrift middels hun glossen hadden "verklaard" en aldus voor nadere bestudering toegankelijk hadden gemaakt, zetten omstreeks 1250 de Commentatoren (Post-Glossatoren) zich aan wat Ullmann aanduidt als "de taak die nog restte", n.l. "the philosophic interpretation of the Roman Law, the penetration into the intricate mechanism behind the law, and the exposition of universally valid, general principles. With this aim in view" - zo gaat hij verder - "the Commentators extended the sphere of legal science and studies from the mere interpretation of individual legal rules to the investigation and presentation of the fundamental principles, notions, and sources of the law. The

apprehension of the legal problems as a coherent whole, the systematization of the huge body of the law, and the conception that the individual jural precept is merely the legal expression and enforceable verification of an idea behind the law, is the great achievement of the Post-Glossators" (Ullmann, p. 1-2).

Bij hun werk speelde het feit een belangrijke rol, dat inmiddels - vanaf omstreeks 1200 - behalve diens reeds bekende geschriften op het gebied van de logica ook de overige werken van Aristoteles, en met name diens geschriften op het terrein van de psychologie, physica en metaphysica, door vertalingen in het Latijn voor sommigen in West-Europa ontsloten waren, en dat diens opvattingen, in hun door Thomas van Aquino (1225-1274) tot stand gebrachte synthese met de Christelijke geloofsleer, door de Kerk gesanctioneerd waren, zodat Aristoteles tegen het einde van de 13e eeuw m.b.t. tal van onderwerpen openlijk als "praecursor Christi", als een voorloper van Christus, aangeduid kon worden (Dijksterhuis, p. 141).

Het denksysteem dat daarmee gegeven was hield een alomvattende visie in op mensen en de overige dingen in hun relatie tot God. Dat was overigens een visie waarin veel meer Plato aanwezig was dan men destijds, wegens de op het eerste gezicht opvallende verschillen tussen Aristoteles' denkbeelden en die van Plato - waarmee men vooral via Augustinus vertrouwd was geraakt - vermoedde.

De ontwikkeling van een *scientia legalis*, van een rechtswetenschap, die destijds door de Commentatoren - veelal geestelijken, en in nauwe samenspraak met geestelijken die zich meer op andere terreinen van de beginnende wetenschap bewogen - ondernomen werd, bestond nu voor een belangrijk deel uit een poging, het Aristotelisch-Thomistische denksysteem op bepaalde onderdelen zo uit te werken, dat er daarin voor uitspraken die in het *Corpus Iuris* waren vervat, alsook voor *nieuwe* uitspraken die onder verwijzing naar die uitspraken zouden worden gedaan, en daarmee ook voor mensen die dergelijke nieuwe uitspraken konden doen, binnen het totaal van de dingen een natuurlijke, een vanzelfsprekende, een niet weg te denken plaats werd ingeruimd.

De denkbeelden die de Commentatoren daartoe - aan de hand van Augustinus en andere kerkvaders enerzijds, aan de hand van Cicero en andere Romeinse schrijvers anderzijds, en uiteraard voorgelicht door Aristoteles, de stralende zon, - over de mensen in relatie tot hun omgeving, en met name ook in hun relatie tot diegenen, die sommige van hun uitspraken en andere gedragingen beschrijven met de term "recht" of "wet", hebben ontwikkeld, oefenen tot op de dag van vandaag op tal van terreinen een nauwelijks te overschatten invloed uit.

Zo zijn bijv. hun opvattingen omtrent de noodzaak en de mogelijkheden om mensen te regeren, via figuren als Jean Bodin (1530-1596), Thomas Hobbes (1588-1679) en J.-J. Rousseau (1712-1778) van grote betekenis voor het ontstaan en voortbestaan van belangrijke onderdelen van tal van staatsorganisaties zoals we die tegenwoordig nog kennen.

De theorie omtrent de menselijke samenleving die zij t.b.v. hun "*scientia legalis*" ontwierpen vormt a.h.w. de matrix van tal van theorieën zoals die door veel sociologen omtrent de mensen in hun relaties tot elkaar ontworpen werden en worden - althans door veel sociologen zoals die op de totnogtoe veelal gebruikelijke manier werden opgeleid. Hun opvattingen omtrent de mogelijkheden om middels "het recht", "de wet", of hoe U het ook noemen wilt, het gedrag van mensen te "regelen" liggen tot op heden ten grondslag aan vele uitspraken die men in juridische leerboeken kan aantreffen. Hun ideeën omtrent de zogenaamde strafrechtelijke aansprakelijkheid en omtrent de doeleinden die verwezenlijkt kunnen worden middels ingrepen van zogenaamd strafrechtelijke aard, vindt men terug in ontelbare uitspraken in de hand- en leerboeken van mijn eigen vak, tot in de meest recente toe; uitspraken, wel te verstaan, die kennelijk bestemd zijn om het z.g. thans geldende, het "positieve recht" te beschrijven.

Het is aannemelijk dat de Commentatoren meenden dat er behoefte bestond aan een "*scientia legalis*". Ze leefden in een overgangstijd waarin men binnen het Heilige Roomse Rijk en elders de langzame ineenstorting van het feodale stelsel kon opmerken. Diegenen die zichzelf als landsheren van onderdelen van dat Rijk gingen beschouwen beschikten nog nauwelijks over een apparaat om die

gebieden te besturen. Het geldt dat ze daartoe nodig hadden konden ze, voor een deel althans, krijgen van de steden die in deze tijd tot ontwikkeling en welvaart begonnen te raken, al eisten die in ruil daarvoor natuurlijk wel de nodige stadsrechten en privileges. Maar de procedures en ambtenaren, de structuren en de codes voor zo'n bestuursapparaat ontbraken nog vrijwel geheel. Dat laatste geldt trouwens tot op grote hoogte ook voor de bestuursapparaten zoals men die in de steden op touw trachtte te zetten.

De Commentatoren zagen hier een heel terrein braak liggen dat om organisatie leek te schreeuwen, en hun scientia legalis was er in niet geringe mate op gericht om daarin te voorzien. (Hazeltine, p.xxvi.) Van de problemen die zich in dit opzicht in "Nederland" voordeden, en van een poging om daarvoor op basis van teksten uit het Corpus Iuris een oplossing te vinden, geeft het boek van Ph.v.Leiden, "De Cura Reipublicae et Sorte Principantis" (plm. 1360) een beeld; men zie ook Fruin, p. 111 e.v., en Romein, p.13 e.v.

Men kan dit begrijpen, en daarnaast constateren, dat ze dit gigantische werk ondernamen op basis van opvattingen over de mensen en hun relaties tot hun omgeving die - v.z.v. ze in alethische uitspraken konden worden uitgedrukt – vrijwel geen aanspraak konden maken op geldigheid en betrouwbaarheid krachtens zorgvuldige toetsing aan ervaringsgegevens. Het denkklimaat van hun tijd sloot de mogelijkheid praktisch uit om tot uitspraken te komen die daar wel aanspraak op konden maken.

Het is erg instructief om de moeilijkheden na te gaan waarmee de beginnende natuurwetenschap destijds in Europa te kampen had, zoals die bijv. door Dijksterhuis zijn beschreven in zijn boek "De mechanisering van het wereldbeeld". Die moeilijkheden waren volgens hem van drieërlei aard.

Ze hielden in de eerste plaats verband met "de algemene geesteshouding, die den beoefenaren der wetenschap eigen was". Om deze naar waarde te kunnen schatten, zo zegt hij, "moeten we ons verplaatsen in de stemming van ontzag voor de autoriteit der traditie, waarin de Middeleeuwse denkers waren grootgebracht en daarbij goed beseffen, dat deze stemming het gebied van het natuurlijke weten even sterk beheerste als dat van het geloof. Voor het laatste aanvaardde men zonder kritiek het gezag van de Kerk, voor het eerste met een nauwelijks geringer vertrouwen dat van de Griekse denkers die door haar als het ware waren gesanctioneerd" (Dijksterhuis, p. 128).

De moeilijkheden hielden in de tweede plaats verband met "het lage peil van de mathematische ontwikkeling, die het ontstaan van iedere quantitative fysische theorie vooralsnog onmogelijk zou maken" (Dijksterhuis, p. 129).

De moeilijkheden hingen in de derde plaats samen met "een overschatting van wat het denken uit eigen kracht, dus zonder de hulp van de ervaring, op natuurwetenschappelijk gebied kan bereiken", een overschatting die volgens de schrijver samenhangt met de overtuiging die de menselijke geest nu eenmaal heeft, "dat zij de wiskunde zonder medewerking van de ervaring uit eigen kracht voortbrengt," waardoor zij licht tot de mening verleid wordt, "dat de kennis der natuur wel langs dezelfde weg te verwerven zal zijn. Maar de natuur is een harde werkelijkheid buiten ons en wanneer we menen ook haar te kunnen doorgronden door eigen gedachten uit te spinnen, worden we gestraft met onvruchtbaarheid van onzen arbeid" (Dijksterhuis p. 131).

Die onvruchtbaarheid was de natuurwetenschap van die dagen beschoren, en zou haar nog honderden jaren daarna beschoren blijven. Wat een effect was er daarentegen - zoals we zo-even hebben gezien - weggelegd voor de rechtswetenschap van die tijd! Wat een invloed bijvoorbeeld op de vorming en het voortbestaan van de machtigste organisaties van deze tijd: de staatsorganisaties: Wat een betekenis voor de rechtswetenschap van tegenwoordig, en met name de strafrechtswetenschap: Zeker, de beoefenaars daarvan hebben intussen aanzienlijk meer systeem gebracht in de wijze van behandeling van hun stof, en op een aantal vragen waar vroeger de scientia legalis een oplossing voor zocht, is nu een antwoord te vinden in het Nederlandse Corpus Iuris, - maar men kan praktisch geen bladzij in een leer- of handboek over de stof van mijn vak opslaan, of men herkent er dezelfde manier van spreken en denken in, dezelfde manier van benadering van de problemen, die men ook aantreft bij degenen die

in de Middeleeuwen dit vak op poten zetten; bij een man als Lucas van Penna bijv., één van de Italiaanse Commentatoren, die leefde van 1320 tot 1390 en in zijn Commentaar op een deel van het Corpus Iuris o.a. ruim aandacht schonk aan het 'strafrecht' (vide Ullmann).

Het moge U duidelijk zijn, dat ik U niet iets nieuws vertel, als ik op dergelijke overeenkomsten wijs. De Monté Verloren heeft in een boek waarin hij een aantal figuren heeft besproken die voor 1795 in Nederland over strafrecht hebben geschreven, o.a. een aantal bladzijden gewijd aan Jan Matthijssen, een man die omstreeks 1420 overleden is en dus praktisch een tijdgenoot was van Lucas van Penna, die ik zo-even noemde.

Deze Jan Matthijssen heeft zich als ambtenaar van de stad Den Briel bekendheid verworven door het schrijven van het z.g. Rechtsboek van Den Briel, waarin hij op verzoek van bestuurders van die stad heeft beschreven "wes recht of costumelic is te geschien" (Matthijssen, p. 17) - dus wat er naar recht of gewoonte diende te gebeuren - in allerhande gevallen waar die bestuurders ambtshalve mee werden geconfronteerd, dus ook in gevallen waarin het er naar hun mening om ging, of iemand al dan niet diende te worden "gestraft".

Nadat De Monté Verloren een aantal uitspraken van Matthijssen de revue heeft laten passeren, zegt hij aan het slot van zijn beschouwing: "Dat een schrijver uit de latere Middeleeuwen zowel op het gebied van het strafrecht als op dat van het strafprocesrecht reeds opvattingen huldigt, die door de moderne wetenschap worden toegepast, maakt hem alleszins de uitvoerige bespreking waard die hem hier gegeven is" (De Monté Verloren, p. 107). En van een boek, geschreven door Philips Wielant, die leefde van 1440 tot 1520, zegt De Monté Verloren, die dat boek aanduidt als "het eerste inheemsche leer- en handboek" over strafrecht, dat het "een merkwaardig modernen indruk" maakt (De Monté Verloren, p. 110).

Nu meen ik dat het woord "modern", als het, zoals hier gebeurde, gebruikt wordt i.v.m. de term "wetenschap", een uitermate dubbelzinnig karakter heeft, evenzeer trouwens als de term "traditioneel", waaraan ik die dubbelzinnigheid misschien het beste kan demonstreren. Op de vraag: "Wat verstaat U onder wetenschapsbeoefening" wordt nogal eens een antwoord gegeven dat op het volgende neerkomt: "Onder wetenschapsbeoefening versta ik die binnen het kader van de instellingen van wetenschappelijk onderwijs bedreven activiteiten, die traditioneel als zodanig worden aangeduid."

Dit is een onduidelijk antwoord. Waarom? Sinds in de Middeleeuwen aan de West-Europese universiteiten het op vermeerdering van systematische kennis van de dingen gerichte gesprek een aanvang nam heeft zich t.a.v. *sommige* van die dingen, en wel sedert plm. 1600, een revolutie voltrokken in de manier van spreken en denken. En het kan bijna geen toeval zijn, dat er sinds die revolutie m.b.t. die dingen van een enorme uitbreiding van kennis gesproken kan worden. Ik doel hierbij uiteraard op de natuurwetenschappen.

Sindsdien is m.b.t. *deze* dingen die nieuwe manier van spreken en denken binnen het kader van de instellingen van wetenschappelijk onderwijs ook al weer "traditioneel" geworden. Maar daarmee is dan ook meteen de uitdrukking "dat wat traditioneel binnen het kader van de instellingen van wetenschappelijk onderwijs als wetenschapsbeoefening wordt beschouwd" bijzonder onduidelijk geworden. Want wat bedoelt men: die activiteiten, die onderworpen zijn aan de ongehoorde denktucht die sinds de 16^e eeuw in veel opzichten kenmerkend is geworden voor de natuurwetenschappen? Of die activiteiten die daaraan tot op heden niet zijn onderworpen? De oude traditie of de nieuwe traditie?

Laat ik, om - zo mogelijk - een aan mijzelf gericht verwijt van onduidelijkheid te ontlopen, de zaak nog iets scherper stellen. Ik meen dat de manier van spreken en denken, zoals die tot op heden tot uitdrukking pleegt te komen in de z.g. strafrechtelijke literatuur, vanuit een oogpunt van wetenschapsbeoefening volstrekt ondeugdelijk genoemd dient te worden. Het gaat hier om literatuur waarvan althans een deel pretendeert, bij te dragen aan een gesprek dat gericht is op een vermeerdering van (systematische) kennis van de dingen. Dat dit aan sommige gesprekken tussen mensen ten doel wordt gesteld, is op zichzelf een verworvenheid die wij hier in West-Europa

waarschijnlijk te danken hebben aan de oude Grieken en aan degenen die deze verworvenheid in de loop van de tijd aan de volgende generatie hebben doorgegeven (cf. Popper, 1969, p. 126 e.v.)

Maar dat een bepaalde manier van spreken en denken over de dingen vrijwel zeker niet tot dat doel leidt, dat is iets waarvan sommigen zich m.b.t. *sommige* dingen pas sinds enkele eeuwen bewust zijn geworden. Of liever: of ze zich daarvan *bewust* zijn geworden wil ik in het midden laten; maar in elk geval hebben mensen zich t.a.v. *die* dingen een manier van spreken en denken tot een gewoonte gemaakt, die volstrekt anders was en is dan de voordien gebruikelijke. Anders bijv. in die zin, dat ze door die manier in staat werden gesteld, voor zichzelf en anderen met een vrij grote mate van nauwkeurigheid duidelijk te maken, wat ze van die dingen *wel* en wat ze er *niet* van wisten, terwijl ze verder een steeds rijker geschakeerd instrumentarium hebben geschapen om hun uitspraken over die dingen te toetsen aan wat die dingen zelf hun bij zorgvuldige ondervraging konden vertellen.

"Bij zorgvuldige ondervraging": dat wil o.a. zeggen: onder uitoefening van minimale dwang op die dingen. Het is waarschijnlijk geen toeval, dat datgene wat men tegenwoordig onder natuurwetenschap verstaat als het ware zijn basis vindt in de jarenlange zorgvuldige observatie van iets waarvan het gedrag destijds aan zelfs maar de mogelijkheid van dwanguitoefening door de mens onttrokken was. Ik doel op de jarenlange systematische observaties van de planeten, en met name van Mars, door Tycho Brahe (1546-1602) en zijn medewerkers. Op basis van de aldus gewonnen gegevens kon Kepler (1571-1630) zijn wetten aangaande de planeetbewegingen opstellen, die op hun beurt aan Newton (1642-1727) een belangrijk uitgangspunt boden bij de opstelling van zijn "Principia", waarvan het verschijningsjaar (1687) in zekere zin tot het jaar 0 is geworden voor wat men intussen alweer de klassieke in tegenstelling tot de moderne natuurwetenschap is gaan noemen (cf. Dijksterhuis 1950 p. 3).

Gemeten met de maatstaven die destijds en sindsdien gevonden zijn voor een denken en spreken over die dingen dat enige waarborg inhoudt, dat het tot het doel van vermeerdering van systematische kennis van die dingen bijdraagt, ligt, zo meen ik te moeten stellen, het denken en spreken over de dingen, zoals dat totnogtoe binnen het kader van mijn vak - ook bij mezelf - gebruikelijk is, beneden ieder peil.

Als men zoiets constateert, ligt het voor de hand dat men naar oorzaken gaat zoeken, waarbij men zijn aandacht dan vooral zal richten op de vraag, welke factoren als noodzakelijke voorwaarden voor het betrokken - uit wetenschappelijk oogpunt betreuwenswaardige - verschijnsel kunnen worden aangemerkt. Ik meen dat enkele van de belangrijkste daarvan wel aan te wijzen vallen (die op hun beurt natuurlijk weer door tal van oorzaken worden bepaald).

Ik bedoel in de eerste plaats de opvatting, dat mensen dingen zeker kunnen weten, zoals die in de Middeleeuwen leefde, en de structuur van het op vermeerdering van kennis van die dingen gerichte gesprek, zoals die in de Middeleeuwen o.m. op het terrein van de *scientia legalis* gestalte kreeg.

Ik heb verondersteld dat die structuur a.h.w. door die opvatting over kennis wordt bepaald in die zin, dat zij een oplossing bood voor de conflicten waartoe deze opvatting over kennis dreigde te leiden: conflicten die immers een bedreiging vormden voor het doorgaan van een gesprek over de dingen.

Binnen de natuurwetenschappen heeft men in de praktijk tot op grote hoogte een andere oplossing gevonden voor de problemen waartoe die opvatting over kennis kan leiden: een oplossing die daarin bestaat dat men in zekere zin *de dingen zelf* waarover het gesprek gaat, tot beroepsinstantie heeft gemaakt.

Een benadering van de dingen zodanig, dat die zelf als beroepsinstantie kunnen optreden, is totnogtoe voor mijn vak niet gevonden. Of moet men zeggen dat die beroepsinstantie gegeven is in de wetsteksten en in de uitspraken van rechters? Maar die maken slechts een gedeelte - een eigenlijk heel gering gedeelte - uit van de dingen waarover men in mijn vak pleegt te praten, veelal zonder dat men zich van die omstandigheid rekenschap geeft. Dat is één van grote bezwaren tegen de in mijn vak

gebruikelijke benadering van de dingen: men heeft er vaak geen flauw idee van, over welke dingen men het eigenlijk heeft. Dat geldt ook voor mijzelf.

Binnen de structuur van het gesprek over de dingen, zoals die zich in de Middeleeuwen op het terrein van mijn vak heeft gevormd en in veel gevallen tot op heden heeft gehandhaafd, heeft zich onder de bezetters van de a-posities een traditie gevormd m.b.t. de soort uitspraken die gedaan worden. Er heeft zich enerzijds a.h.w. een bestand van uitspraken gevormd waaraan men zich in het gesprek geen buil kan vallen, en anderzijds een methode voor het genereren van nieuwe uitspraken van een zodanig karakter, dat men er dat risico ook niet mee loopt.

Voor iemand die geroepen wordt om zo'n a-positie te bezetten is de verleiding heel groot - en uit het oogpunt van wat wenselijk is voor bevordering van de wetenschap: ongeoorloofd groot - om zich naar die traditie te voegen. Door antwoord te geven op de vraag: "Wat is straf eigenlijk? Wat is het wezen van de straf?" doet hij meer dan alleen antwoord geven op die vraag; hij geeft er a.h.w. een teken mee aan degenen die in de loop van de eeuwen "diezelfde" positie hebben bezet en aan hen die tegelijk met hem elders die positie bezetten: een teken dat hij zich bij de traditie aansluit. Hij geeft er ook een teken mee aan de bezetters van b-posities waarmee hij binnen die structuur wordt geconfronteerd. Hij geeft er mee te kennen: Hier is iemand die, dankzij een onfeilbaar kenvermogen, als enige onder de hier aanwezigen weet hoe het met sommige dingen gesteld is. Dat teken heeft waarschijnlijk allerlei geruststellende werkingen: voor zijn collega's, voor de bezetters van b-posities, en voor hemzelf niet het minst.

Maar uit een oogpunt van wat bevorderlijk is voor vermeerdering van kennis van de dingen van het vak waarvoor hij is aangesteld, is het wenselijk, waarschijnlijk zelfs noodzakelijk, dat hij zich van het geven van dergelijke tekens onthoudt; en nog wenselijker is het waarschijnlijk dat hij *zegt*: Van de dingen waar mijn vak eigenlijk over gaat weet ik *niets*, of zelfs minder dan niets, want ik weet niet eens wat ik er niet van weet.

Ik heb gezegd.

Aangehaalde literatuur:

Aristoteles	90b24:	Aristoteles, 'Analytica Posteriora'	§ 90b24
	93b29 :	„ „ „	§ 93b29
	100b5 :	„ „ „	§ 100b5
	430b28:	„ 'De Anima'	§ 430b28
	1031a13:	„ 'Metaphysica'	§ 1031a13
	1039b32:	„ „	§ 1039b32
Barker c.s.	:	R.G. Barker. T. Dembo and K. Lewin. "Frustration and Regression: An Experiment with Young Children", in R. Lawson. "Frustration. The development of a scientific concept", New York-London, 1965 p. 77 v.	
van Bemmelen	:	Mr. J.M. van Bemmelen. "Ons strafrecht. I. Algemeen Deel. Het Materiële strafrecht", 4e dr., Groningen, 1971.	
Copi	:	I.M. Copi, "Introduction to Logic", 2d edition, New York, 1961	
Dijksterhuis	:	E.J. Dijksterhuis, "De mechanisering van het wereldbeeld", Amsterdam, 1950.	

- Fruin : R. Fruin, "Verspreide Geschriften", Deel I, "Historische Opstellen", Deel I, Den Haag, 1900.
- Gross c.s. : N. Gross, W.S. Mason & A.W. Mc Eachern. "Explorations in Role Analysis: Studies of the School Superintendency Role", New York-London, 1966.
- van Haersolte : R.A.V. Baron van Haersolte, "Begripsvorming in of over het recht?", in Rechtsgeleerd Magazijn Themis. 1968. p. 255 v.
- Hazeltine : H.D. Hazeltine, "The Legal and Political Ideas .of the Post-Glossators", Introduction to W. Ullmann. "The Medieval Idea of Law", London, 1969, p. xv e.v.
- Hazewinkel-Suringa : Mr. D. Hazewinkel-Suringa, "Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht", .5e dr., bewerkt door Mr. J. Remmelink, Groningen, 1971.
- Kunst, 1969a : Mr. A.J.M. Kunst, "Opmerkingen over het juridisch onderwijs tussen de tweede en de twintigste eeuw", Zwolle, 1969.
- Kunst, 1969b : Mr. A.J.M. Kunst, "Historische ontwikkeling van het recht", Deel I, 2e dr., Zwolle, 1969.
- van Leyden : Filips van Leyden, "De Cura Reipublicae et Sorte Principantis", Oude Vaderlandsche Rechtsbronnen. Tweede Reeks no. 1, Den Haag, 1900.
- Matthijssen, Jan : Jan Matthijssen, "Het Rechtsboek van Den Briel", Oude Vaderlandsche Rechtsbronnen, Eerste Reeks no. 1, Den Haag, 1880.
- Modderman : Mr. A.E.J. Modderman, "De methode der wetenschap van het strafrecht", Leiden. 1871.
- de Monté Verloren : Mr. J.Ph. de Monté Verloren, "Geschiedenis van de wetenschap van het strafrecht en strafprocesrecht in de Noordelijke Nederlanden vóór de codificatie", Amsterdam, 1942.
- Pieper : J. Pieper, "Scholastiek. Figuren en problemen van de middeleeuwse filosofie", Haarlem, z.j.
- Plato 476 : Plato, "Politeia", § 476.
- Popper, 1966 : K.R. Popper, "The Open Society and its Enemies" Vol. 11, London, 1966.
- Popper, 1969 : K. R. Popper. "Conjectures and Refutations", London, 1969.
- Romein : Jan & Annie Romein, "Erflaters van onze beschaving", Amsterdam, 1971.

Ullmann : W. Ullmann, "The Medieval Idea of Law", London, 1969.

Verjaal : A. Verjaal, "Weten wat men niet weet". Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de geneeskundige neurologie aan de R.U. te Leiden. Leiden, 1970.

Achtergrondliteratuur: J.P.M. Geurts. "Het ervaringsgegeven in de natuurwetenschappen. Kennistheoretische aantekeningen". Diss. Utrecht, 1971.